

Classification of criminal behavior of women

Marguba NOSIROVA¹

Andijan State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received July 2023
Received in revised form
15 August 2023
Accepted 25 August 2023
Available online
15 September 2023

Keywords:

woman,
crime,
psychological trait,
image,
economy,
epidemic,
anomie,
traditional movement,
affective movement,
personality,
deviant movement.

ABSTRACT

This article describes the criminal behavior of women. The most effective methods of persuasion and coercion, the influence of legal norms on increasing and demonstrating the importance of personal official activity, the problems of crime prevention, and establishing and identifying the causes of crimes are also given, among the forms and methods of influence in the prevention of offenses.

2181-1415/© 2023 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol4-iss7/S-pp288-296>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Хотин-қизлар жиноий хатти-ҳаракатларининг таснифи

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

аёл, жиноят,
психологик хусусият,
имиж,
иқтисодиёт,
эпидемия,
аномия,
анъанавий ҳаракат,
аффектив ҳаракат,
шахс,
девиант ҳаракат.

Ушбу мақолада хотин-қизлар жиноий хатти-ҳаракатларининг таснифи берилган. Шунингдек, шахс хизмат фаолиятининг аҳамиятини ошириш ва кўрсатишда ҳуқуқ нормаларининг бугунги кундаги таъсири, жиноятнинг олдини олиш ва содир этилган жиноятларнинг сабабларини аниқлаш ҳамда очиб бериш муаммолари, жиноятни олдини олишда таъсирнинг шакл ва усуллари орасида энг самаралиси ишонтириш ва мажбурлаш усуллари келтирилган.

¹ Senior Lecturer, Department of Theory of Civil Society, Andijan State University.

Классификация преступного поведения женщин

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

женщина,
преступность,
психологическая черта,
имидж,
экономика,
эпидемия,
аномия,
традиционное движение,
аффективное движение,
личность,
девиантное движение.

В данной статье описывается преступное поведение женщин. Так же приведены наиболее эффективные методы убеждения и принуждения, влияние правовых норм на повышение и демонстрацию значения личной служебной деятельности, проблемы предупреждения преступности и установления и выявления причин совершения преступлений, среди форм и методов воздействия в профилактике правонарушений.

Аёллар ўртасидаги жиноят кўп жиҳатдан эркакларникидан сезиларли фарқ қилади. Аёл жиноятини тадқиқ этишлар шуни кўрсатадики, белгилар миқдорий кўрсаткичлар, содир этилган жиноятларнинг моҳияти, амалга ошириш усуллари ва воситалари, аёлларнинг роли, жиноятларга оилавий, маиший, интим характердаги ҳолатларнинг таъсири ва уларга ёрдам берадиган ҳолатлардан ташкил топиши мумкин. Бунинг сабаби шундаки, аёлнинг ижтимоий муносабатлар тизимидаги ўрни тарихан олдиндан белгилаб қўйилган, унинг ижтимоий роллари, психологик хусусиятлари имижнинг мустақамланишига ёрдам берган. Аёлларнинг турмуш тарзи турли омиллар таъсирида ўзгарганлиги сабабли, уларнинг жиний хатти-ҳаракатларининг характери ҳам ўзгаради. Статистик маълумотларга кўра, маълум бир мамлакатда аёлларнинг ижтимоий фаоллиги қанчалик юқори бўлса, улар томонидан содир этилган жиноятлар фоизи ҳам ошади. Ислом дунёси мамлакатларида аёллар томонидан содир этилган жиноятлар сони Ғарбга қараганда анча паст. Бунинг сабаби, ислом олами қонунларига кўра, аёлнинг эркаклар таъсирида бўлиши унинг ижтимоий ҳаётдаги аҳамиятига таъсир қилади. Аёллар ўртасидаги жиноятлар статистикаси аёллар ўртасидаги жиноятлар ўғирликда яққол намоён бўлади. Аммо, экспертларнинг фикрига кўра, талончилик, ўғирлик, айниқса, катта ҳажмдаги аёллар жинояти жуда кам. Психологларнинг таъкидлашича, ўғирлик асосан иқтисодиётнинг турли соҳаларида ишлайдиган аёллар томонидан содир этилади. Шунга кўра, катта шаҳарда бундай ҳаракатни амалга ошириш эҳтимоли анча юқори, чунки қишлоқ моҳиятан иқтисодий марказ эмас, яъни йирик капиталга эга корхоналар, фирмалар, йирик компаниялар мавжуд эмас. Аёллар эркаклардан фарқли ўлароқ, савдо, умумий овқатланиш каби соҳаларда истеъмолчиларни алдашга кўпроқ мослашган. Аёллар ва жиноят замонавий дунёнинг бир қисми сифатида. Илгари аҳолининг аксарият аёллар ярми давлат органларининг коррупцион схемаларига жалб қилинган, яъни пора берган. Энди ҳаёт ҳақиқати шундайки, аёллар эркакларга қараганда бузуқроқ. Буни, бир томондан, хотин-қизларнинг ижтимоий аҳамияти, айниқса, ҳуқуқ-тартибот идораларида ошгани билан изоҳлаш мумкин. Бироқ, бошқа томондан, аёллар ҳар қандай соҳада кўпроқ профессионал раҳбардир. Яъни, маъмурий фаолиятда аёл ўзини ишончлироқ намоён қилади ва эркакларникидан фарқли ўлароқ, юқори маҳсулдорликка эриша олади. Сўнгги йилларда катта шаҳарларда ўғрилар сони кўпайди, аммо ёш тоифаси ҳам ўз

чегараларини ўзгартирди. Амалиёт шуни кўрсатадики, мегаполислардаги ўғрилар аллақачон фирибгарлик билан шуғулланган ва суд олдида жавобгарликка тортилганлардир. Бу кекса аёллар, уларнинг аксарияти уйсиз. Қиз ёки аёл эркакнинг ишончига кириб, уни уй-жойидан маҳрум қилишига мисоллар кўп. Автовокзалларда ўзини англай олмаган ва шу йўл билан пул ишлашга қарор қилган “уйсиз ва оч хоним” баҳонасида катта оломонни учратиш мумкин. Аёл қотиллар жиноятчиларнинг алоҳида тури сифатида Жиноятчилар орасида қотиллар улуши нисбатан кичик бўлишига қарамай, бу аёл аҳолининг энг хавfli қисми эканлигини эътибордан четда қолдирмаслик керак.

Ёш авлод ўртасида жиноятчилик вазифасини тавсифлайдиган бўлсак, гўдаклар ўлими ХХI-аср эпидемияси сифатида Жиноятчиларнинг қарийб 48 фоизи 30 ёшгача бўлган ёшлардир. Бу кўрсаткич тахминийдир, чунки бу тоифадаги турли ёш гуруҳлари нисбати сезиларли даражада фарқ қилади. Ушбу турдаги жиноятчиларга мансуб аёллар орасида бўйдоқлар кўп. Бунга эр-хотинларнинг ажрашишлари сабаб бўлиши мумкин. Жиноят содир этилган пайтда аёлларнинг аксарияти турмушга чиққан. Аммо озодликдан маҳрум қилиш жойларида бўлмаганлар ўз оилаларини сақлаб қолишга муваффақ бўлишди, бу вақтни ўтказганлар ҳақида гапириб бўлмайди.

Барча жиноятлар орасида гўдак ўлдириш каби оғир жиноятни алоҳида таъкидлаш лозим. Аёл гўдаклари ўлдирилиши шаҳарда ҳам, қишлоқда ҳам тобора кучайиб бораётган ҳодисадир. Бу ҳаракатларни ижтимоий масъулияти паст қизлар ҳам, ақли расо шахслар ҳам қилишлари мумкин. Бундай хатти-ҳаракатлар моддий таъминоти, шахсий уй-жойи ва оиласи бўлмаганлар томонидан содир этилади. Қоидага кўра, бундай хатти-ҳаракатнинг сабаби, розилигисиз ёки таъсирсиз содир бўлган эркак – бирга яшовчи ёки севгилиси бўлиши мумкин. 1920-йиллардан бошлаб бу эпидемия уч барабар кўпайди ва кучайишда давом этмоқда. Жиноятчи аёллар орасида олий, ўрта касб-хунар маълумотига эга ва маълум бир мутахассисликка эга бўлган шахслар нисбатан юқори. Бу ўтган асрнинг 90-йилларида олий маълумотли аёлларнинг хўжалик фаолиятида иштирок эта бошлаганида намоён бўлди. Оғир зўравонлик, катта ҳажмдаги ўғирлик ва коррупция учун юқори малакали шахслар қамоқ жазосига ҳукм қилинди. Аёлларнинг 40% га яқини таълим ёки маълум бир касб турига эга эмас эди. Энг хавfli жиноятчилар озодликдан маҳрум қилиш жойларида ўтаган аёллардир. 1999 йилдаги аҳолини рўйхатга олиш маълумотларига кўра, жиноят содир этган аёлларнинг ёш гуруҳи 20-49 ёш, ўртача 37-38 ёш. 2014-йилдан бери турмушга чиқмаган аёллар салмоғи қарийб 10 фоизга – 52,8 фоиздан 62,7 фоизга ошгани аёллар ўртасида жиноятчилик кўпайганини яна бир бор тасдиқлайди. 2017 йилги статистик маълумотларга кўра, камида ўрта умумий маълумотга эга бўлган аёллар улуши сезиларли даражада камайди, лекин шу билан бирга камида ўрта махсус маълумотга эга бўлган аёллар фоизи ва олий касбий маълумотга эга бўлган аёллар улуши сезиларли даражада ошди. Колония-посёлкаларда хотин-қизлар сони сезиларли даражада кўпайганини эътибордан четда қолдириб бўлмайди, бу эса жинсий ҳаракатлар сонининг тобора ортиб бораётганидан далолат беради. Айниқса, вояга етмаганлар, аёллар иштирокидаги жиноятлар камаймаяпти. Бошқа бир туман ва шаҳарларда эса қотиллик, қасддан оғир тан жароҳати етказиш, босқинчилик, ўғрилик, фирибгарлик билан боғлиқ жиноятлар сони ошган [1].

Бунга 2001 йилда жиноят қонунчилигидаги ўзгаришлар таъсир кўрсатди, унда кичик ва ўрта оғирликдаги жиноятларни содир этган аёллар колония-тураргоҳга сургун қилиниши мумкинлиги кўрсатилган. Колония-посёлкаларда аёллар сони 15 фоизни, кўчирилган маҳкумлар учун колонияларда 14 фоизни ташкил этади. Ахлоқ тузатиш колонияларида тадбиркорлар ва муайян фаолият турига эга бўлмаган шахслар сони кескин ошди. Бунинг асосий сабаби иқтисодий жиноятлардир. Шу билан бирга, ишчилар, хизматчилар, уй бекалари, пенсионерлар сони бир неча баробар камайди. Статистик маълумотларга асосланиб, аёллар жиноятларини қўйидаги гуруҳларга бўлиш мумкин: оғир жиноятлар – 77,8%; ўта оғир – 11,4% ўртача оғирликдаги жиноятлар – 8,5% унча оғир эмас – 2,2%. Жиноят тенденцияси шундайки, эркаклар ўртасида жиний жавобгарликка тортилганлар сони аёлларга нисбатан кўпроқ, лекин кўп сонли судланган гуруҳларда уларнинг фоизи текисроқ. Бешта судланган жиноятлар гуруҳида 5,1% эркаклар ва 3,2% аёллар [2]. Олтига судланганлик билан – мос равишда 2,6% ва 1,9%, тўққизта – 0,6 ва 0,7%. Маҳкум аёлларнинг тахминан 25 фоизида руҳий касалликлар ва аномалиялар – алкоголизм, гиёҳвандлик, психопатия, марказий асаб тизимининг шикастланиши, краниокеребрал жароҳатларнинг мавжудлиги ва уларнинг оқибатлари мавжуд.

Жиноят ва ҳуқуқ социологиясини, энг аввало, жиноятчиликнинг ижтимоий табиати ва жазолашнинг ижтимоий функциялари масалаларини ишлаб чиқишда француз социологи Э.Дюркгеймнинг айниқса хизмати каттадир. Дюркгеймнинг фикрига кўра жиноят – бу жамиятнинг ҳуқуқий нормаларидан келиб чиқиб, жиноят деб билган нарсадир. Унинг манбалари ижтимоий аномияда, жамиятда ҳуқуқ ва маънавият (руҳият) нормаларининг пасайиши, ижтимоий бирликнинг дарз кетиши, шахс масалалари ва ижтимоий-ҳуқуқий нормалар орасида қарама-қаршилик (зиддиятлар)нинг бирданига кучайиб кетиши кузатилганида вужудга келади.

Француз социологи Э.Дюркгейм “Ўзини ўзи ўлдириш” (1897) [3] асарида жамият тарихида нормал меҳнат тақсимоти билан бир қаторда “меҳнат тақсимотининг нонормал шакллари”ни ҳам ажратади. Шундай шакллардан бири “аномия” – кишилар хулқ-атворини қатъий тартибга солувчи ахлоқий меъёрларнинг йўқлигидир. “Аномия” атамаси социологияда мустаҳкам ўрин олган ва етакчи атамалардан бири ҳисобланади.

Аномия (сўзма-сўз маъноси – меъёрсизлик, қонунсизлик) – жамиятнинг шундай бир ҳолати, бунда жамият аъзоларининг бир қисми ҳамма учун мажбурий нормалар мавжудлигини била туриб уларни бузади ёки уларни писанд қилмайди. Э.Дюркгейм аномия ҳодисасини қоидалар ишлаб чиқилмаганлиги ёки уларнинг бузилиши билан тушунтиришга ҳаракат қилади. У айрим ижтимоий фактларни (ўзини ўзи ўлдиришларни) психологик ёки биологик тушунчалардан фойдаланмасдан, бошқа ижтимоий фактлар ёрдамида тушунтиради. Кенг фактик материални тўплаш орқали Э.Дюркгейм ўзини ўзи ўлдиришлар сони турли ижтимоий гуруҳларда тенг эмаслигини (католикларда протестантлардан камроқ; шаҳарда қишлоқдагидан кўпроқ ва ш.к.) кўрсатади ва исботлайди [4].

Немис социологи М.Вебер социологиясида ҳаракат қилаётган инсон таянч нуқтаси ҳисобланади. Унга олим “ижтимоий фанлар атоми” сифатида қарайди. Бунда ижтимоий ҳаракатнинг икки асосий белгиси фарқланади: 1. Оқилоналик, онглилик. Ҳаракат, “агар ҳаракат қилувчи ёки ҳаракат қилувчилар унга муайян

субъектив маъно юкласалар”, ижтимоий бўлади. 2. Бошқалар хулқ-атвориға қараб мўлжал олиш. Ҳаракат, агар у “бошқалар хулқ-атвори билан боғланса ва уларга қараб мўлжал олса”, ижтимоий бўлади [5].

Онглилик мезонига мувофиқ М. Вебер ижтимоий ҳаракатнинг тўрт турини ажратади.

Оқилона мақсадли ҳаракат – инсон ҳаракати “моделни”. Бу ерда мақсадлар ҳам, воситалар ҳам аниқ. Мазкур ҳаракат субъект ўз мақсадини ва унга эришиш йўллари аниқ англаши билан тавсифланади. Бу ҳаракат унинг натижаларини аниқ тасаввур қилишни ҳам назарда туттади. Шундай қилиб, оқилона мақсадли ҳаракат – бу тўлалигича оқилона ҳаракатдир. Бу турдаги ҳаракат иқтисодий соҳада айниқса ривожланган.

Оқилона қадриятли ҳаракат унинг ўзи натижаларидан қатъи назар қадрият ҳисобланишига бўлган ишончга асосланади. Оқилона қадриятли ҳаракатда инсон мақсадга эришиш йўлида ўз ҳаракатларини ташқи дунё билангина эмас, балки ўзининг субъектив – ахлоқий, эстетик, диний қадриятлари билан ҳам мувофиқлаштиради. Кутилган оқибатлар билан ҳисоблашмасдан ўз эътиқодларига мувофиқ иш кўрувчи инсон соф оқилона қадриятли ҳаракат қилади. Бундан олдинги турдаги ҳаракат билан таққослаганда, бу ерда шахс мақсад ва унга эришиш йўллари тўлиқ англамайди, чунки онг қадрият билан белгиланади (қадриятни танқидий нуқтаи назардан англаб етиш мумкин эмас).

3. Анъанавий ҳаракат замирида муайян ҳаракатларга одатланганлик ётади [6]. Бундай ҳаракат аниқ мақсад билан белгиланмайди. Бу инсон кўниккан, мунтазам такрорланадиган ва ўз-ўзидан бажариладиган ҳаракатлардир.

4. Аффектив ҳаракат. Бу ерда субъектнинг руҳий ҳолати (майл, кўрқув, ғазаб) ҳаракатни белгиловчи омил [7] ҳисобланади. Қилмиш мақсад ёки қадриятлар тизими билан эмас, балки муайян шароитда субъектнинг руҳий реакцияси билан белгиланади. Мазкур ижтимоий ҳаракатнинг асосий вазифаси – руҳий тушкунликдан қутулиш. Аффектив ҳаракат онгли ҳаракат билан чегарадош бўлиб, ундан ташқарида қилмиш ўз ижтимоий хусусиятини йўқотади. Фақат оқилона қадриятли ва оқилона мақсадли ҳаракатлар веберча маънодаги ижтимоий ҳаракатлар ҳисобланади.

Германиялик, кейинчалик АҚШда муҳожирликда яшаган олим, врач ва социолог К. Хорни (1885–1952) инсоннинг моҳияти безовталиқ туйғуси (жиззакилик, иккиюзламачилиқ, бефарқлик, катталарнинг болаларга нисбатан раҳмсизлиги ва ш.к.) билан белгиланади [8], деб ҳисоблаган. Унинг фикрича, невротик симптомлар манбаси – эдип комплекси эмас, балки безовталиқ туйғусидир. Барча невротиклар реакцияларнинг ригидлиги (янги вазиятга мослашишга қодир эмаслик), потенциал имкониятлар ва реал натижалар ўртасидаги тафовут билан тавсифланади. “Давримиз неврозлари” манбаси – шахс қадриятлари ва унинг жамиятдаги реал ҳолати ўртасида, эҳтиёжларни сунъий рағбатлантириш (мода, реклама ва ш.к.) ва уларни ижтимоий ва физиологик жиҳатдан қондириш имкониятининг йўқлиги ўртасида тўқнашувда [9], деб тушунтиради. К. Боулдинг (1910) ўзининг “Конфликт ва ҳимоя: Умумий назария” (1963) асарида конфликтли хулқ-атвор моделини таклиф қилади. Бу моделни конфликт умумий назарияси деб ҳам атайдилар. К. Боулдинг фикрига кўра, барча конфликтлар умумий структурага ва бир хил ривожланиш механизмларига эга [10]. Бошқа кишилар билан курашишга, зўрлик ишлатишга интилиш инсоннинг

табиатида зоҳирдир. Айнан ўсмирлик чоғида ҳам шундай ҳолатлар юз бериб туради. Катталар билан тез низога киришиш, ўзини ҳақ деб билиш, жиззакилик қилиш ҳолатлари учраб туради.

Америкалик социолог ва психолог Ж. Мид ролларга асосланган хулқ-атвор тушунчасини илмий муомалага киритади: хулқ-атвор реакциялар ва стимуллардан эмас, балки индивид ўз зиммасига олган ва бошқа кишилар билан мулоқот жараёнида “ўйнайдиган” роллардан таркиб топади. Ж. Мидда “Мен” тўлалигича ижтимоий хусусият касб этади. “Мен”нинг бойлиги ва ўзига хослиги унинг ўзини қуршаган муҳит билан ўзаро алоқаларининг доираси ва ранг-баранглигига боғлиқ бўлади. Ўсмир ўз “Мен” ини тўла англамаган бўлганлиги ва жамиятда ўз ўрнини топишга бўлган иштиёқ юқорилиги сабабли, ҳар доим ҳам атрофдагилар билан муросага кела олмайди. Бунинг оқибатида қонунбузарлик ёки жиноятчилик йўлига кириб кетишлари ҳам рўй беради [11].

Демак, турғунлик йилларидаги сўз билан ишнинг номувофиқлиги, ахлоқ тарбиясидаги кўпол хатолар ўсмирларнинг руҳий дунёсига салбий таъсир кўрсатади. Инсоннинг руҳий дунёсини тубдан қайта қуриш, тарбияни инсонпарварлаштириш ҳаракати бошланган ҳозирги кунда ўсмирлар тақдири масаласи ҳам ғоят жиддий тус олди. Ўсмирлик даври тақлидчанлиги, муҳим нуқтаси назарнинг шаклланмаганлиги, ҳиссиётлилиги, мардлиги, тантилиги билан фарқланади. Шунинг учун ташқи таъсирларга берилувчан ўсмир ўғил-қизларга алоҳида эътибор бериш зарур. Буни шундай таҳлил қилишади: “Уларда жиноятдан кейинги хулқ-атворнинг қатъий белгиланган моделлари, шунингдек, обрў туйғуси, ўз жинойи касбидан ғурурланиш ва профессионал жиноятчилар психологиясининг бошқа шунга ўхшаш компенсацион ҳодисалари мавжуд” [12] – дейди рус олими А.А. Тайбаков.

Ўсмирлар муаммосига эътиборни кучайтириш зарурлигининг асосий сабаблари: 1) фан ва техника ривожланиши натижасида маданият, санъат ва адабиёт, ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларнинг ўзгараётгани 2) оммавий ахборот кўламининг кенгайиши туфайли ўсмирлар онглилиги даражасининг кўтарилгани; 3) ўғил ва қизларнинг дунё воқеаларидан, табиат ва жамият қонунларидан, тарихдан етарли даражада хабардорлиги; 4) уларнинг жисмоний ва ақлий камолоти жадаллашгани; 5) ўсмирлар билан ишлашда ғоявий-сиёсий, ватанпарварлик ва байналмилал тарбияга алоҳида ёндашиш зарурлиги; 6) ошкоралик, ижтимоий адолат, демократия муаммоларининг ижтимоий ҳаётга чуқур кириб бораётгани; 7) ўқувчилар учун мустақил билим олиш, ижодий фикр юритиш, ўзини ўзи бошқариш, англаш, баҳолаш ва назорат қилишга кенг имконият яратилгани.

Ушбу муаммо турли фан соҳалари вакиллари, аввало социолог, психолог ва педагоглардан, олимлар ва амалиёт ходимларидан иборат коллектив томонидан ҳал қилиниши мумкин. Ижтимоийлашишни илк даврида, асосий ахлоқий жисмоний ва маънавий сифатлар шаклланиши вақтида ижтимоий субъектлар – оиланинг аҳамияти юксак бўлади. Бу, биринчидан – ота-онанинг авторитети ва иккинчидан узоқ вақтли эмоционал контакт борлиги билан белгиланади.

Лекин, оила ҳам ижобий, ҳам аксижтимоий субъект бўлиши мумкин. Бунда биринчи ҳолда унга тегишли дифференциалланган дастур бериш, иккинчи ҳолда аксижтимоий таъсирини йўқотиш керак. Ҳар қандай ҳуқуқбузарликларнинг

олдини олишда шахсга социо-психологик ва педагогик таъсир этилмас экан, тарбиявий ишларда самарадорлик бўлмайди. Ўсмирларга педагогик таъсир этиш усулларида асосий мақсад – тарбияланаётган шахсларга яқка тартибда педагогик таъсир этиш орқали уларни жамият учун фойдали ишга жалб қилиш.

Социо-психологик ва педагогик таъсир этиш – мавжуд тарбиявий усуллар йиғиндиси эмас, балки тарбиячининг тарбияланувчи онгига ижобий таъсири, муомаласи ва мурожаатидир. Ҳар бир шахсга психологик-педагогик таъсир этишнинг ўз мақсади бўлиб, унга эришиш учун барча мавжуд чора-тадбирлар кўрилади. Шахсларга яқка тартибда психологик-педагогик таъсир этишда ҳар доим ҳам ижобийлик бўлаверади, деб айта олмаймиз.

Чунки баъзи бир шахсларда салбий жиҳатлар устун бўлади, масалан, жанжал чиқаришга мойиллик, бошқаларни тушунишни хоҳламаслик ва ҳоказо. Яқка тартибдаги ҳуқуқбузарликнинг олдини олиш қуроли тарбия усулларида. Тарбия тизимида ички ишлар органлари ходимларининг педагогик фаолиятини қуйидагиларга бўлиб ўрганилса, тўғри деб ўйлаймиз, яъни:

1) шахсларнинг психикасига оғзаки, ёзма ва техник воситалар орқали таъсир этиш;

2) шахсларнинг интеллектуал даражаси ва уни ривожлантиришга педагогик фаолиятни йўналтириш;

3) шахсларнинг хатти-ҳаракатида тарбияга бўйсунма билиш ёки бўйсунма олмаслик ҳаракатларини ҳам ўрганиб бориш.

Шахс хизмат фаолиятининг аҳамиятини ошириш ва кўрсатишда ҳуқуқ нормаларининг бугунги кундаги таъсири, жиноятнинг олдини олиш ва содир этилган жиноятларнинг сабабларини аниқлаш ҳамда очиб бериш – доим энг долзарб муаммолардан бири ҳисобланади. Яқка тартибдаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ҳақида Ю.В. Солопоновнинг фикрига қўшилаемиз, чунки унинг фикри ҳаётдан олинган, яъни шахснинг судланганлиги – бу унинг учун ўзига хос синов муддати ҳисобланади, чунки шахс жазони ўтаб, ўзини эркин ҳаётга мослашганлигини кўрсата билиши керак [13]. Бу фикр эса шахсга таъсир этишда ўзига хос яқка тартибдаги профилъактика ҳисобланади.

Ички ишлар органларининг ходимлари, айниқса, профилактика нозирлари профилактик ишларни жиноят ҳуқуқи қонунларига суянган ҳолда олиб бордилар. Профилактика вакиллари жиноятчилик ва ҳуқуқбузарликка қарши кураш усуллари танлайдилар ва тартибга соладилар. Бундан ташқари, яқка тартибдаги ҳуқуқбузарликнинг олдини олишда Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси ҳам муҳим манба ҳисобланади, чунки жиноят ҳуқуқи бор жойда, албатта, жиноят-процессуал ҳуқуқнинг бўлиши табиий, уларни бир-биридан ажратиб бўлмайди, улар бир-бирининг фаолиятини тўлдирди.

Шахсларнинг содир этадиган яқка тартибдаги ҳуқуқбузарликларининг олдини олишда маъмурий жавобгарлик, яъни айбдорнинг ишини ўртоқлик судига бериш, жарима тўлатиш кабилар ҳам муҳим ҳисобланади. Балоғат ёшига етмаган шахсларнинг содир этган жиноятларини ўрганиб, таҳлил қилиб, бундай шахсларнинг ҳуқуқий онгига ижобий таъсир қилиш йўллари излаш давр талаби бўлиб қолмоқда.

Жиноятнинг олдини олиш асосини ташкил қилувчи ҳуқуқий нормалар ва қонунлар жамоат тартибини сақлашда, ижтимоий муносабатларга киришганда ўз кучини, таъсирини кўрсатсагина улар жонли организмга ўхшаб, ўз вазифасини

бажаради деб ўйлаймиз. Шунингдек, ҳуқуқ нормалари ва қонунларни қўллаш маданияти, унда қонун чиқаришнинг ўзи бирдан-бир мақсад эмас, балки ҳар қандай норматив ҳужжат каби ҳуқуқ нормалари ҳам турмушда тўла маънода қўлланилгандагина яшайди. Россиялик криминолог олим Г.А. Аванесовнинг куйидаги фикри асослидир: “Тарбия” ва “жиноятнинг олдини олиш” тушунчаларини бир – биридан ажратиб бўлмайди. Тарбияга профильдактик функция, профильдактикага эса тарбиявий функция тааллуқлидир” [14].

Жиноятчиликнинг олдини олишда таъсирнинг шакл ва усуллари орасида энг самаралиси ишонтириш ва мажбурлаш усулларидир. Тарбиянинг ишонтириш усулига изоҳ беришнинг ҳожати бўлмаса-да, лекин мажбурлаш усулини “тарбиялаш” тушунчасига қарши қўймаслигимиз керак. Мажбурлаш усули орқали шахсларни қайта тарбиялаш, иккинчи марта шундай номаъқул, яъни қонунга зид ишларни содир қилмасликка чақириш билан бирга, уларни мажбур этиш ҳам зарур. Мажбурлаш шахснинг ички хоҳиш-истагини ташқи куч орқали синдиришдир.

Бошқача айтганда, тарбиянинг тайёр рецепти йўқ ва бўлиши ҳам мумкин эмас, тарбиянинг усуллари ва методикасигина мавжуд бўлиб, улар мақсадга эришишда ёрдам беради.

Жиноятчиликнинг олдини олиш ҳуқуқий давлат, унинг иқтисодиёти, мафкураси, маданияти, одамлар ўртасидаги ранг-баранг ижтимоий муносабатларни ривожлантириш ва такомиллаштиришга қаратилган тадбирлар мажмуи, яъни жамият ҳаётини жиноятчиликка зид бўлган тарзда ташкил этиш йўли билан таъминланади. Криминоген (жиноятларни юзага келтирувчи ёки уларга имконият яратувчи) омилларни бевосита бартараф этиш борасидаги изчил фаолият ҳам жиноятчиликнинг олдини олишнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Уюшган жиноятчиликка қарши кураш амалиёти бу ерда унинг фош қилиниши ҳамда унинг олдини олиш нуқтаи назаридан, айниқса, жиноят процесси йўналишида оқилона ҳуқуқий нормалар яратиш муҳим аҳамиятга эга эканлигини кўрсатди.

Тарихий жиҳатдан жиноятчиликнинг социал келиб чиқишига оид ғоялар унинг биологик моҳияти тўғрисидаги таълимотга нисбатан илгарироқ ва батафсилроқ тараққий этганига қарамай, дастлабки қарашлар уларга тегишли бўлмаган. Қадимда ва ўрта асрларда, ижтимоий ва табиий фанлар тараққиёт даражаси ҳали анча паст бўлган бир пайтда диний қарашлар ва хурофот, бидъатлар жиддий ўрин тутган. Жиноятчиларни кўпинча ақлдан озган, ичига шайтон, “инсу-жинс” жойлашиб олган одамлар деб ҳисоблаганлар. Жиноятчининг инсон сифатида яшаш ҳуқуқини тан олмаслик инсоннинг ўзидан жиний моҳият излашга қадар олиб келди.

Хулоса қилиб шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, аёллар бошқа одамларни хатти-ҳаракатлари, ташқи кўриниши, биринчи таассуротлари бўйича баҳолашлари муҳим ҳисобланади. Жиноятчилар бундан мустасно эмас ва ўз-ўзини тасдиқлашга муҳтож. Бу улар учун маник босқичга ўтади ва жиноят уларнинг шахсиятига эътиборни жалб қилишнинг яхши усули эканлигига олиб келади. Улар юқори импульсивлик билан ажралиб туради, бу эса улар дуч келадиган ҳаётий вазиятларни етарли даражада идрок этиш ва баҳолашга олиб келади. Ноқонуний хатти-ҳаракатлар содир этганда, улар ўзларининг келажаги учун ташвишланадилар ва озодликдан маҳрум қилиш жойлари буни янада кучайтиради.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. <https://xs.uz/uzkr/post/ayollar-va-voyaga-etmaganlar-zhinoyatchiligi-nega-kamajmayarti>
2. <https://stat.uz/uz/>
3. Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд / Пер, с фр. с сокр.; Под ред. В. А. Базарова. — М.: Мысль, 1994. – С.399.
4. Дюркгейм Э. Самоубийство: Социологический этюд / Пер, с фр. с сокр.; Под ред. В. А. Базарова. – М.: Мысль, 1994. – С.399.
5. Вебер М. Избранные произведения. Пер. с немецкого Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова. Предисл. П.П.Гайденко. – М.: Прогресс, 1990. – С.808.
6. Вебер М. Избранные произведения. Пер. с немецкого Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова. Предисл. П.П.Гайденко. – М.: Прогресс, 1990. – С.808.
7. Вебер М. Избранные произведения. Пер. с немецкого Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова. Предисл. П.П.Гайденко. – М.: Прогресс, 1990. – С.808.
8. Хорни К. Невротическая личность нашего времени. — М.: Академический проект, 2006. – С.34.
9. Хорни К. Психология женщины. — М.: Академический проект, 2009. – С.21.
10. Боулдинг К. Э. Экономическая наука и социальные системы // Под ред. Д. Гринауэя, М. Блини, И. Стюарта. Пер. с англ, под ред. В. С. Автономова. Том 2. – СПб.: Экономическая школа, 2002.
11. Дж.Г.Мид. Разум, Я и общество. // G.H. Mead. *Man, Self and Society*. – Chicago, 1934. – P. 135–144, 164– 178, 192–200.
12. Тайбаков А.А. Профессиональный преступник (опыт социологического исследования) // Социологические исследования. 1993. №8. – С. 84–87.
13. Соломонова В.В., Рыжков А.О., Шуваева Ю.В. Анализ правовых подходов к криминологической характеристике преступлений, совершаемых по неосторожности. // Территория науки. № 1. – М., 2016. – С.158–162.
14. Аванесов Г. А. Социальные образования и преступность. Криминологические рассуждения и заметки. – М., 2011. 42–57 ст.; Аванесов Г. А. Общество. Личность. Мотивация. Исследования криминолога. – М., 2015. – С.76.